

Надійшла до редколегії 22.12.09

УДК 172

Т. М. Талько

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

АНТРОПОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ДУХОВНОСТІ СУЧАСНОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ

Розглянуто основні тенденції розвитку антропологічної складової духовного фундаменту сучасної європейської спільноти.

Ключові слова: гуманістичні цінності, європейська духовність, аномія, сенс життя, монетаризація свідомості, постмодерн, глобалізація, негативна свобода, позитивна свобода.

Рассмотрены основные тенденции развития антропологической составляющей духовного фундамента современного европейского сообщества.

Ключевые слова: гуманистические ценности, европейская духовность, аномия, смысл жизни, монетаризация сознания, постмодерн, глобализация, негативная свобода, позитивная свобода.

In this article the main tendencies of the development of the anthropological component in forming the modern European societies' world outlook basis are researched.

Keywords: human values, European cleric, anomia, the substance of life, monetarisation of consciousness, postmodern, globalization, negative freedom, positive freedom.

Україна намагається увійти до європейського культурного простору на правах рівноправного партнера та достойного члена європейської культурної спільноти. Прагнення це є цілком зрозумілим, оскільки очевидно, що розвиток і продуктивне існування Української держави неможливі поза європейською цивілізацією. Разом з тим входження в європейський культурний простір потребує вирішення цілого ряду проблем, серед яких особливе місце займають гуманітарні. Їх розв'язання здійснюється через розширення горизонту людинознавчих пошуків, завдяки чому відбувається подальший розвиток демократії як засадничого принципу буття європейської спільноти. Запровадження заснованого на багатому європейському та вітчизняному духовному досвіді філософсько-антропологічного підходу до різних сфер соціального життя відкриває можливості не лише для розширення меж гуманітарного пізнання, але й корегує трансформаційні процеси, що відбуваються у різних сферах життя нашого суспільства. Процес входження до європейського культурного дому надає особливої актуальності питанню про ціннісні пріоритети, які повинні закладатися у душі носіїв нашої культури. Відповідно, актуалізується й питання про специфіку сучасної європейської духовності та місце антропологічної складової серед пріоритетів європейського стилю життя.

Сучасні дослідники відзначають значні прояви аномії у західноєвропейських суспільствах, тобто розповсюдженість такого морально-психологічного стану

© Талько Т. М., 2010

індивідуальної і суспільної свідомості, який характеризується розпадом усталеної системи цінностей через кризу суспільства, через протиріччя між проголошеними цілями і неможливістю їх реалізації. Аномія виявляється у відчуженні людини від суспільства, апатії, розчаруванні, злочинності, що вказує на наявність дезорієнтації людини в культурі за умов відсутності нормативності. Соціальний песимізм, як наслідок аномії, став свідченням того, що опинившись перед реальним вибором, сучасна людина не може спертися на традиційні світоглядно-теоретичні засади розуміння сенсу та цілей свого життя. Дослідники зазначають, що на фоні зруйнованих основ людського життя, порушеної взаємодії з природою, відсутності достатнього взаєморозуміння з суспільством, зникнення надії на можливість безкризового соціально-економічного розвитку, неможливості подолання бідності, несправедливості, неможливості встановлення соціальної гармонії, гостро стоїть питання про доцільність попередніх «перемог прогресу». Апеляція до людської духовності та порядності сьогодні замінена на економічне стимулювання проявів людської солідарності, що з точки зору окремих вітчизняних науковців свідчить про монетаризацію свідомості сучасної людини [2].

Західноєвропейський постмодерн вустами М. Фуко проголосив тезу про «смерть людини», а отже, визнав відсутність будь-якого задовільного світоглядно-антропологічного підґрунтя, що визначає розвиток сучасної гуманітаристики, в тому числі і вузівської [4, с. 10]. Нині прагматизм стимулює наукове осягнення соціальності з метою продуктивного використання набутого знання у процесі трансформації суспільних практик. Гуманітаристика, як і інші сфери знання, повинна легітимувати себе в умовах постмодерну через ефективність, дієвість та продуктивність у процесі життєвого функціонування особистості, яка прокладає собі шляхи у соціальному бутті. Як зазначав Ж.-Ф. Ліотар, старий принцип, відповідно до якого отримання знання впливає на формування розуму, а також самої особистості, в епоху постмодерну застарів і буде виходити із вжитку [5]. Нині знання продукується і виробляється для того, щоб набути вартості у новому продукті і бути обмінним, тобто функціонувати як товар. Воно перестало бути самоціллю [3, с. 18]. Нині з боку суб'єктів європейської культури існує запит на знання не стільки заради набуття влади над реальністю, скільки заради успішності в життєвому змаганні. Економічна доцільність стала визначальним фактором, що стимулює розвиток знання у західних суспільствах.

Дослідники зауважують, що демократія, свобода, права людини, можливість волевиявлення та інші цінності та завоювання ринкової економіки нині поступаються місцем економічному прагматизмові, що свідчить про дійсну монетаризацію людської свідомості. Це призводить до витіснення на маргінес соціального буття цінностей суспільного плану, особливо таких, що мають характер апрагматичного гуманізму. Як зазначає З. Бауман, у суспільному просторі залишається все менше суспільних проблем, тиск індивідуалізації поступово, але послідовно позбавляє людей захисної броні громадянства, навичок та інтересів громадянина. При цьому перспектива перетворення існуючого в європейських спільнотах індивідуума де-юре у індивідуума де-факто стає більш віддаленою, а отже, формується «негативна свобода», коли права не забезпечуються реальними соціальними гарантіями. Доля вільної особистості європейського суспільства нині визначається антиноміями, що виникають у результаті практичного безсилля юридично перемагаючої свободи. Суспільство, втративши значну частину своєї здатності створювати умови та надавати людині можливості для

самореалізації, покладає відповідальність за всі негаразди соціального та індивідуального самоздійснення, проблеми особистого та приватного життя на самого індивідуума, заявляючи, що основні причини соціальної неспроможності та відсутність певного рівня матеріального забезпечення залежать тільки від нашої індивідуальної працездатності та налаштованості на самостійне вирішення проблем.

Нинішня криза показала, що перекладання відповідальності тільки на плечі суб'єкта культури не є продуктивним способом вирішення суспільних проблем. Очевидно, що європейська культура створила феномен, який можна визначити як «негативну свободу», що не здатна гарантувати надання більшості людських індивідуумів широкого діапазону можливостей для здійснення вибору задовільних сценаріїв життя та праці. Суспільна влада втратила більшу частину своєї загрозливої і репресивної могутності, що є, безумовно, позитивним фактом, але, на жаль, позбулася і значної частини своєї здатності створювати умови та надавати можливості для розвитку людини. Стало очевидним, що будь-яке дійсне звільнення людської особистості і розширення сфери індивідуальної свободи потребує значно більшої, ніж це пропонують європейські спільноти, наявності «суспільної сфери» і «суспільної влади» [1].

Вільноєдучий науковець Б. Кремень підкреслює, що наша людина, яку нині заохочує-«ангажує» капітал, юридично залишається вільною, але вже не хоче бути вільною економічно, бо це призводить до бідності. Гроші перетворились на компоненту світогляду. Це свідчить про те, що в умовах становлення та розвитку нашої ринкової економіки боятися монетарної свідомості не варто [2]. Обнадійливо, але досить утопічно звучать слова науковця про те, що все залежить від людини, і чим більша її впевненість у собі і своїх особистих досягненнях, тим більше можливостей бути «проданим» чи «купленим». Науковець наполягає, що конкретна людина не здатна продати закон, достоїнство, батьківщину, мораль, віру, але може продати себе, щоправда, на рівні особистості подібний продаж не відбувається, оскільки особистість – це колосальний капітал, котрий надто дорого коштує, щоб перетворювати його на звичайний об'єкт купівлі-продажу. Людина може продати свій труд, послуги чи себе (дух і душу), але за умови, що дух і душа виродились у товар. На рівні втрат духу і душі людина не продає, а продається. Головне – утримати людину на межі особистісного виміру. Це важко, оскільки у сучасних суспільствах існує постійна зваба грошей. Наслідки означеної установки вияскравилися в умовах системної кризи, яку переживає нині українське суспільство. В умовах економічної та соціокультурної кризи почала формуватися дещо інша, «не економічна», мотивація соціокультурного буття. Стало очевидним, що прагматизм не здатен поставити і відповісти на основні сенсожиттєві питання, нагадати людині про сутність людяності та моральності, а отже, виховати особистість. Сучасний етап соціального буття ще раз показав, що ми потребуємо продуктивного наукового прогнозування основних тенденцій і перспектив цілісного морально-естетичного та релігійного розвитку людини та створення дієвих моделей гуманістичного світорозуміння для виходу із кризового стану та подальшої соціокультурної трансформації європейських спільнот.

В умовах загострення глобальних проблем сучасності науковці намагаються з'ясувати, які процеси в бутті людства призвели до виникнення системної кризи, що охопила більшу частину світу; чи можна, виявивши і дослідивши провокативні фактори і ризики, мінімізувати втрати, які ця криза завдає економіці та культурі; яким чином повинно вести себе людство надалі, щоб запобігати таким масштабним кризам.

Дослідники одноставні в тому, що сьогодні цивілізація техногенного типу демонструє обмеженість ресурсів свого розвитку. Це обумовлено не тільки обмеженістю природних ресурсів. Кризова ситуація перш за все спровокована внутрішньою обмеженістю смислових духовних засад буття людини у сучасних соціумах. Склалося так, що в епоху високих технологій людина почала жити переважно за логікою технічного імперативу, витіснивши на маргінес традиційну логіку категоричного морального імперативу, якою послуговувалась класична доба. Моральний ригоризм класичної етики поступився місцем етичному релятивізму, заснованому на прагматизмі і орієнтованому перш за все на отримання матеріальної вигоди від конкретних дій та вчинків. Людині доби високих технологій дуже важко усвідомити, що індустріалізація, заснована на технізації всіх сфер життя, є обмеженим по своїй суті типом соціального розвитку, оскільки головний смисл техніки полягає в її функціональності, а отже, все, що виходить за рамки функціональної раціональності, сприймається як другорядне і майже непотрібне. Логіка такого існування призвела до утвердження в якості абсолютної цінності лише одного з аспектів людської сутності – здатності до перетворюючої активності, таким чином створивши найпершу загрозу техногенної цивілізації, що витікає з прагнення до безмежного панування над природою й повного контролю над людиною. Актуальним є приборкання техніки, докорінне виправлення екологічної, економічної та соціокультурної ситуації, що можливо лише за умов зміни засадничих світоглядних цінностей.

Людина, що хоче не лише вижити, але й процвітати у глобалізованому світі, повинна переосмислити свої споживацькі нахили, відмовитись від надлишковості матеріального споживання і перейти до існування на засадах ноосферної етики, яка, безумовно, є однією з продуктивних стратегій не просто виживання, а повноцінного людського життя. Лише в разі створення умов для розуміння людиною сенсу свого існування у цьому світі як істоти екзистуючої, тобто такої, що наповнює буття вищим смислом, і гуманного потрактування суті співіснування людини та світу, є надія дійсно радикального виходу з кризи. Слід зазначити, що це – нелегке завдання. Кризовий характер сучасної культури породжує непевність смисложиттєвих орієнтацій особистості, а отже, актуалізує питання, пов'язані з особливостями світоглядних орієнтацій людини у сучасному світі, її самовизначенням і визначенням тих соціальних та приватних ролей, які вона обирає у процесі життя. Можна стверджувати, що проблема людини сьогодні набула глобального виміру. Це безпосередньо пов'язано з необхідністю усвідомлення пріоритетної цінності людського життя. Виконання завдання збагачення соціальної та культурної багатоманітності людського буття неможливе без розробки принципів сучасної глобальної стратегії суспільного розвитку, в основі якої повинна лежати ідея морально й раціонально обґрунтованого неприйняття насильства у всіх сферах життя. Це є передумовою для формування такого типу існування людини у будь-якій спільноті, коли свобода у царині людських стосунків здійснюється як взаємне толерування і порозуміння, сприймається і витлумачується через налагодження партнерських відносин між людьми, а також між людиною та природою, людиною і суспільством, між різними типами культур.

Узагальнюючи, слід зазначити, що сучасна гуманітаристика визначає основне завдання антропології як прощання зі спеціалізованими концепціями людини заради того, щоб повернути саму людину у всю сукупність людського існування і вказати її

місце та значення у бутті. При цьому вона пішла не шляхом розвінчання-знищення концепцій попередників, а шляхом їх розвитку за рахунок поєднання есенціалістського підходу з екзистенційно-феноменологічним. У результаті було виявлено: 1) наскільки важливим для розвитку антропологічної рефлексії є формування нових методологічних принципів пізнання, завдяки яким у знання про людину можна внести багатоманітність та толерантність; 2) розуміння, що визнання існування певного субстанційного механізму, жорстко детермінуючого людину, з яким пов'язується існуючий образ-феномен людини, заважає усвідомленню її полісутнісної природи і утвердженню ідеї свободи в якості істинно людського способу буття у цьому світі; 3) необхідність заснування філософської антропології на багатоманітності, індивідуальності і взаємопов'язаності всіх проявів людського у цьому світі, відповідно антропологія з необхідністю набуває феноменологічного забарвлення; 4) розуміння людини як істоти екзистуючої призвело до формування ідеї про її полісутнісну природу, в межах якої монетарній свідомості суб'єкта сучасної європейської культури протистоять гуманістичні цінності традиційних культур; 5) філософсько-антропологічна рефлексія нині намагається створити новий проект людини, нову когнітивну модель, яка стане поштовхом до розвитку європейської культурної спільноти.

Бібліографічні посилання

1. **Бауман З.** Текучая современность / З. Бауман. – СПб.: Питер, 2008. – 240 с.
2. **Лиотар Ж.-Ф.** Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар. – М.: Институт экспериментальной социологии. – СПб.: Алетейя, 1998. – 160 с.
3. Новейший философский словарь. Постмодернизм / гл. научн. ред. и сост. А. А. Грицанов. – Мн.: Современный литератор, 2007. – 816 с.
4. **Lyotard J.-F.** La condition postmoderne: Rapport sur le savoir. – P., 1979.

Надійшла до редколегії 17.12.09

УДК 165.6

Ф. Ф. Товстопяtko

Запорожский национальный университет

АНТРОПОЛОГИЯ В. В. РОЗАНОВА: МАРГИНАЛИЗМ ИЛИ УНИВЕРСАЛЬНОСТЬ

Присвячена методологічним аспектам філософії В. В. Розанова. Підкреслено наближеність стилю і методології мислителя неklasичним філософським концепціям ХХ ст. Показано, що маргіналізм є головним тематичним стрижнем антропології російського філософа. **Ключові слова:** антропологія, маргіналізм, універсалізм, релігійність, метод.

Посвящена методологическим аспектам философии В. В. Розанова. Подчеркнуто близость стиля и методологии мыслителя неклассическим философским концепциям XX века.

© Товстопяtko Ф. Ф., 2010